

TAKÁCS PÉTER

Vérmező

Gondolatok Taxner-Tóth Ernőnek a hazai jakobinus mozgalomról megjelent szintéziséről

Mióta Szirmay Antal megírta *A magyar jakobinusok történetét*, és művére Kazinczy megtette az észrevételeit, azóta – hosszabb hallgatásokkal, inkább ideológiai és politikai, mint szakmai érvektől befolyásoltan – rendre egymásnak feszülnek a történetési és politikusi értelmezések. A véleményeket szerteágazóvá zilálta az „összeesküvés” fiktív volta, intézményesülésének a hiánya. Az üres levegőbe csapkodás, az azonosíthatatlan viszonyulás a kátékhoz, és a konkrétan megfogalmazható és tetten érhető politikai vétkek hiánya. A Királyi és a Hétszemélyes Tábla ítélkezői lényegében „a szabad gondolkodást, a töprengés lehetőségét” idézték perbe, és sújtották példátlanul kemény büntetéssel. Ezért ki-ki szándékainak és céljainak megfelelően magyarázta és magyarázza azt a gyermekien naiv titokzatosságot, amivel már kétszáz esztendőnél hosszabb ideje küzd a ráció fontosságára büszke elme.

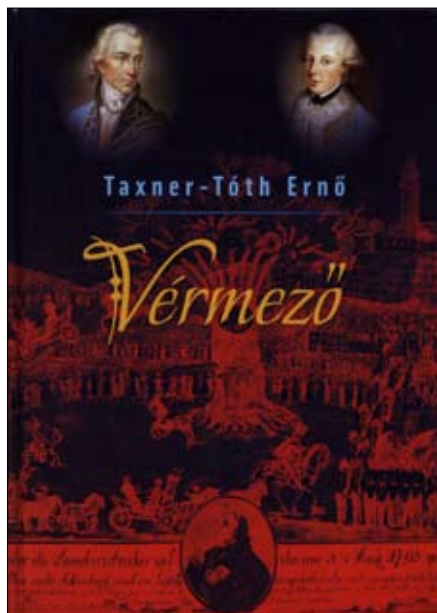
Klió – a história múzsája – amióta forrásként használják a bírák előtt zajló per-folyamok során elhangzó vallomásokot és tanúskodásokat, azóta inti a múlttal foglalkozókat: hatványozott figyelemmel mérlegeljék az elhangzott vádakat. Éppúgy a bármilyen módon kicsikart vallomásokot. A bíró előtt ugyanis ellenérdekelt felek állnak egymással szemben. Ezért – a legendákban élő néhány talárosától eltekintve – a bíróság csak az egyik félnek (a legritkábban annak, aki megérdemli) adhat igazat. Jószerével a két nő által egyforma akarattal magáénak vallott gyermek édesanyját „felismerő és megítélő” Salamonig kell visszagondolnunk, ha igazságos bírói ítéletről akarunk olvasni. Arról az ítélről, amit 1795 tavaszán hozott a *Királyi Kúria*, és jócskán szigorított a *Hétszemélyes Tábla*, ez az igazságkeresés semmiképpen sem mondható el. Nemcsak azért, mert a *Kúria bírói testületének 14 halálos ítéletét négy halállal szigorította* a Sándor Lipót nádor elnökletével ítélkező *fellebbviteli bíróság*.

Kazinczy szerint – akit a hóhér bárdjától a királyi kegyelem mentett meg – az embertelen ítéletet Németh János királyi ügyész kapzsisága, és Martinovics gyalázatos viselkedése provokálta ki. Az első fokon feltűnően szigorú ítélettel végződő per anyaga 1876-tól kutatható. A Sándor Lipót nádor elnöksége alatt a *Hétszemélyes táblán* zajló fellebbviteli eljárás iratanyaga 1921-től. Minden motívumot vizsgáló, és közmegegyezéssel elfogadható bemutatása azonban mindmáig nem történt meg a Martinovics-féle *jakobinus* összeesküvésnek. Ennek egyik oka a koronként más-más

trendet, értéket a közfigyelem előterébe állító érdeklődés. Az aktualitáson túl azonban az ok abban is rejlett, hogy a legkülönbözőbb vallású és etnikai összetételű magyarországi lakosok ugyanazon történelmi szituációt másként-másként értékelték. Figyelmet érdemel az is, hogy a református történet szemléletben a Habsburg uralkodók többnyire a protestánsokat üldöző gonosz jezsuiták megtestesítőjeként jelentek meg. A kalapos király kivétel. Amikor a vármegyei nemesség a haláláról értesülve a kucsmáját és süvegét örömeiben az égre dobálva égette a rendeleteit, földmérő mappáit, házszámait, pontosságot követelő rubrikázott összeírásait – a kálvinisták és evangélikusok nem győzték, máig is alig győzik dicsérni és áldani, amiért rendeletei nyomán templomaik ajtaját az utcára nyithatták. Azok mellé tornyot építhettek, és abba hangot költöztethettek.

Ilyen és hasonló szubjektív elfogódottságtól mentes szintézis megalkotására tett kísérletet ezúttal Taxner-Tóth Ernő a magyar jakobinus mozgalmat áttekintő és értékelő *Vérmező* című művében. Könyvének jelentős érdeme, hogy a *Kúrián* és a *Hétszemélyes táblán* keletkezett peranyag tartalmát szisztematikusan összevetette Kazinczynak a *Pályám emlékezete* és a *Fogságom naplója* című emlékirataival, a máig 25 kötetben megjelent levelezésének hiteles állításaival és nem önzetlen elfogultságaival. Szembesítette a per Kazinczy megítélte szereplőit a mások véleményével, és a periratokból, valamint az ítélet előtti és utáni életművekből kihámozható jellemvonásaikkal.

A korábban több-kevesebb következetességgel mások által is hasznosított források mellett – és ez Taxner-Tóth érdeme – bevonta a vizsgálódása körébe a 18. század végének történelmi, társadalmi, filozófiai, politológiai nézeteit, az európai polgári értékrendet megelőlegező és részleteiben kifejtő gondolat-áramlatokat. Nemcsak a francia jakobinusok vérben gázoló radikalizmusát, és önmaga ellen forduló pusztító erejét idézte fel az 1794–1795-ben már időben és térben kifulladásban, csendesülőben lévő vértengerből, ahonnan Európa harctereire zúdult a véráram. Mérté, ütköztette Taxner-Tóth a magyar jakobinus mozgalom eszmevilágát a korabeli eszmeáramlatok legjelesebb vonulataival is. Így a mérce a századok viharait ember- és polgárközpontúságuk miatt máig versenyképesen álló Thomas Paine, Edmund Burke lett, akiknek a gondolatvilágát Alexis de Tocqueville vitte tovább. Ők a 18. század végének, a 19. század első felének gondolatvilágát és világszemléletét megvalósulásuk folyamataiban vizsgálták, és alapvetően befolyásolták. Társadalom építő elemzéseik – szűk körben ugyan – már ismertek voltak (vagy lehettek) *a magyar világban is*.

A már említettekhez hasonló jelentőségű érdeme Taxner-Tóth *Vérmező* című munkájának, hogy a megszülető és a köztájékoztató alapjait megteremtő magyar nyelvű sajtó rafinált manipulációktól még mentes, legfeljebb cenzorok regulázta, majdnem garantáltan hiteles írásait, cikkeit, híradásait is bekapcsolta forrásai áramába. Az akkori társadalmi közfelfogást megszólaltató *Bécsi Magyar Kurír*, *Heti és Más Nevezetes Történetek* és a bécsi *Magyar Hírmondó* sajtócikkeivel minden korábbi kísérletnél hitelesebb képet tudott felvázolni a korabeli hazai társadalom elitjének az életérzéséről, kapcsolattrendszeréről és hatalomhoz való viszonyáról.

Az eszmetörténet mélyáramát is felkavaró, a vizsgált történetben szereplő emberi jellemeket is figyelő, megállapításait sem titkoló szerzőnek volt bátorsága az ideológiai vagy politikai okokból korábban kitagadott vagy elhallgatott szerzők felismeréseit és megállapításait is felvállalni: Ballagi Géza, Benda Kálmán, Dávidházi Péter, Denis Silagi, Mérei Gyula, Fraknói Vilmos. Mályusz Elemér, Pulszky Ferenc, Szirmay Antal, Szekfű Gyula ítéletei és nézetei vitáznak a *Vérmező*ben egymással és Taxner nézeteivel, valamint a korabeli európai eszmék és a jakobinusok diktatúrává torzított hitek tartalmával és társadalomképével.

A kortárs Kazinczy életének, politikai és irodalmi törekvéseinek legújabb szintézise – Miskolczi Ambrus (*Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig I–IV*. Bp. 2009–2010) – éppúgy hitelesíti és árnyalja a „magyar jakobinusokról” most rajzolt történetet, szituációt és értékrendet, gondolat- és eszmetörténeti vonalvezetést, mint Váczy János hajdan megalkotta két Kazinczy monográfiája, és az általa sajtó alá rendezett 21, majd azóta újabb négy kötetten bővült levélbeli megnyilatkozások.

A magyarországi polgárosodásért és nemzeti függetlenségért folytatott sajátos társadalmi igazságot és kormányformát kereső program helyett azonban – végül az derül ki – egy magáról sokat képzelő, világmentes szélhámos egoizmusa által provokált, véres valóságba torkolló történelmi torzónál nem volt egyéb a magyar jakobinus mozgalom. Azonkívül, hogy hét jobb sorsra érdemes ember vérént ontotta a hóhér a budai vár alatt elterülő Generális-kaszálón, semmi köze nem volt a jakobinusok vérengző történelmi agresszivitásához ennek a naiv képzelő mozgalomnak. Akkor sem, ha az ábrándozó kíváncsiságból mozgalommá nemesítjük. Martinovics fantázia-csapongásától, egoista emelkedés-vágyától fűtött, végig nem gondolt nagyvárosi hóbortjától ösztönzött történelmi torzó ágaskodik elénk. Legjobb szándékkal is csak az ócsai Balogh Péter főispánságért elcsesélt „új társadalmi szerződésének” csirájában elvetélt utánpótlást szemléljük a „szervezkedésben”. A korabeli szabadság divatból kivirágzott, de termést nem hozó gondolat-torzóknak a szabadkőművesek által divatba hozott titokzatosság köntösébe tuszkolva. Ha vért, börtönt, társadalmi megvetést, az életben maradottak, a rabságból szabadultak társadalmi kitaszítottságát nem hozta volna magával, csakhamar megunt gyermekded játéknak felelt volna meg. Társadalmilag megfújhatetlen rébusz, ahogy a francia forradalomtól rettegő vármegyei és kormányzati hivatalnokok olvasgatják a *Szabadság és Egyenlőség Társasága* katejáját, és miközben maguk elé képzelik a vágyott köztársaságot, az ország törvényhatóságainak az áldozatok által is befolyásolt, szigorú utasításokkal ellátott követői az 1796-os országgyűlésen közfelkiáltással megszavazzák a császár és király

kérte – a jobbágyokból kiállítható, és tőlük behajtható – katonákat, adókat és élelmet a franciák ellen. Sőt! Tovább mentek! A Habsburg uralkodó iránt megnyilvánuló ingathatatlan lojalitásuk és hálájuk jeléül kéretlenül felkínálták fel „*a nemesi nemzet életét és vérért is*” a királyság, az ekkor még német római, majd hamarosan osztrák Habsburg császár szabad használatára.

Taxner-Tóth – anélkül, hogy direktben megfogalmazta volna – az esszé műfaji sajátosságait is használva, érzékelteti, hogy divat és hóbort, titokzatosság és forradalmi ábránd, királyt űző szabadkőműves titok, és a spiclikedésig vállalt, ambiciózus szolgálatra kész felajánkozás kavargó itt (nem a történelemben) csak egy hitványka történetben a megőrüléssel vagy jellembeli nihilizmussal meglegyintett elme szomorú játékeként. Nem zárhatjuk ki a lehetőségét annak, hogy a besúgói státusz visszaszerzéséért vállalt és megkísérelt provokáció szemléltői lehetünk „*a magyar jakobinus összeesküvés*” tanulmányozásakor. Martinovics csak abban bízhatott, hogy a következőkkel járó nyilvánosságtól és a lelepleződéstől – amit maga akart besúgni – a szabadkőművesek szervezeti szigora és társulásuk kerete megóvja a titkot, amit kellő pillanatban saját javára fordíthat. A titok leleplezésével majd ő férközhet I. Ferenc kegyeibe.

Végiggondolva a történetet, a bosszúvágytól, visszatöréstől sem idegen ilyen olyan okból sértődöttek könnyű beszervezhetőségét – a Martinovics jellemét, ambiciózusságát és gátlástalan önzését megismerve – nem zárhatjuk ki a tudatos provokáció szándékának a tragédiába fordulását sem.

Kazinczy elmarasztaló ítélete Martinovicsról – társulva a volt besúgó azon kérdésével, hogy a parancsára százezres tömeg vár fegyveres készségben, és az ismerőseit valótlán állításaival a hóhérok kezére játszó tudatos szándékkal – feljogosítja a történezszt a gyanú megfogalmazására: *Martinovics a képzeletet is megcsúfoló nagytűsai által besúgásra, kémskedésre ajánlkozásával kívánta visszaszerezni a II. Lipót uralkodása során rásugárzó uralkodói kegyet.* De ez már a történelemtől idegen tájakra, a képzelet világába vezető – bár teljesen ki nem zárható – gondolat.

A valóság azonban a képzelemnél is borzalmasabb volt. Bár a félszáz bebörtönzött között nem volt egyetlen felségáruló és összeesküvő sem, de a hazai valós politikai törekvéseket Martinovicshoz hasonlóan nem ismerő bécsi tanácsadók számára – a Franciaországban történt gonoszságok árnyékában – riasztóak lehettek olyan nagyzólc fecsegések a köztársasági államformáról, aminek a megvalósítására *100 ezer harcos bármikor megmozdul. Ebhez társult az 5 millió frankról szóló mendemonda.* Erősíthette az udvari körök félelmét a francia király és a Habsburg családból származó királyné gyilkosságát megélc Sándor Lipót nádor borzongása is. Európában ekkor nem tűnt lehetetlennek semmi. Sándor Lipót – mint a bécsi udvart szolgáló hivatalnokok és tanácsadók is – még élénken emlékezhettek arra, hogy ócsai Balogh Péter és társai miként kínálgatták a német fejedelmeknek a magyar koronát II. József halála után, „*új társadalmi szerződés reményében.*” Az érdemeiket nagytűsai szerető titkosrendőrök, besúgók is szerettek felnagyítani minden suttozást, a vásároknban, kocsmákban mámorosan felröppent szidalmat, indulatból vagy sértődésből, akár ha tényleges jogsértésből fakadó elégedetlenséget.

Zajos és kiszámíthatatlan időt termett az 1790-es évtized első fele. A „*bécsiekkel együtt kufárkodó Martinovics árulkodását követően a lefogott magyar jakobinusok Bécsbe hurcolásakor*” megmozdultak a megyei törvényhatóságok is. Tizenhárom vármegye tiltakozott a „*magyar foglyok idegen országba, nem magyar bíróság elé hurcolása ellen*”. A foglyok Budára szállítását követően azonban megnyugodtak a kedélyek. A bécsi udvar prominensei, a király és a nádor is – a magyar nemesi alattvalóikat illetően – azonban csak 1796-ban nyugodhattak meg. Az ország törvényhatóságai által Pozsonyba delegált követek a diétán a király által kért katonákat, az adót, az élelmet közfelkiáltással megszavazták. Nagy hálájukban – vagy félelmükben – kéretlenül kínálták fel a nemesi inszurrekció lábra állítását is. Földig hajoltak Ferenc király és császár előtt.

Ezt a hűségnyilatkozatot megelőzte ugyan az 1795. május 20-án és június 3-án Németh János királyi jogügyigazgató és Sándor Lipót nádor embertelenül kegyetlen ítélete. A budai vár alatti Generális kaszálórétet – a nemesi nemzet háborgása és rosszallása nélkül – magyarok vérével locsolták meg a hóhérok. A hóhérbárd alá küldött hét kivégzett áldozat mellé azonban az ítélő termekbe sétált a jó király is. Az állítólag trónjára törő, Istentől elrugaszkodott respublikáról álmódó 11 halálra ítéltnek megkegyelmezett. Ennek is olyan sebesen híre futott, mint a hóhért terhelő munkának.

Az történt ugyanis, hogy a Martinovics hencgesétől tüzelt, kapzsiságáról és lelki szadizmusáról elhíresült Németh János királyi jogügyigazgató Budán, a Kúrián félszáz vádlottból 1795 májusában *egyet elengedett, tízenkettőt felmentett, tízenegyet halálra ítélt. Egy vádlott megbalt tárgyalás közben. Kettő pedig elfogatásakor lett öngyilkos.* A Sándor Lipót nádor elnökletével ítélező fellebbviteli *Hétszemélyes Tábla* bírói testülete négy halálos ítélettel és néhány börtönre ítélt rabsága idejének meghosszabbításával szigorította, súlyosbította a *Kúria* kegyetlenségét. A „*jó király, Ferenc császár apai szíve azonban megenyhült*”. A 18 halálra ítélt közül tizenegynek meghagyta az életét, de hagyott elvégezni való munkát a hóhérainak is. 1795. május 20-án öt elítéltet – *gróf Sigray Antalt, Szentmarjay Ferencet, Laczkovics Jánost, Hajnóczy Józsefet és Martinovics Ignácot* –; majd június 3-án kettőt – *Óz Pált és Szolártsik Sándort* – a Generális kaszálón kivégeztek.

Mai fogalmaink szerint a kegyetlenség és durvaság minősítés az ítélezésben résztvevők mindazon tagjaira illik, akik a perbefogottak halálára és börtönrel büntetésükre vallottak és szavaztak. Nekik tudniuk kellett, hogy II. Józsefnek a halálos ítélet végrehajtását megtiltó rendelkezését az 1790/91-es országgyűlés hatályon kívül helyezte. Ahelyett a honárulókra és felségsértőkre, összeesküvőkre halált követelő 1715-ös büntető törvény hatályát elevenítették fel. Az ítélet kimondásához azonban – ezt Németh János jogügyigazgatónak és Sándor Lipót nádornak is tudnia kellett – bizonyítani kellett volna a tettegességet, vagy legalább két megbízható tanú egybehangzó elítélő vallomását kellett volna jegyzőkönyvezniük.

Kazinczytól és Szirmaytól tudjuk, hogy a vádat képviselő királyi ügyész perdöntő (esküvel vagy aláírt nyilatkozattal, két vagy több hiteles tanú vallomásaival) bűnelkövetést nem tudtak bizonyítani. Félszáz vádlott közül Martinovics légből és hamisságból összekapart tanuskodása, a két káté valamelyikének az elolvasását beismerő, esetleg másolásra valakinek átadó önvallomása alapján tört palcát Németh János jogügyigazgató tizenegy vádlott feje fölött. Ezt szigorította négy halálos ítélettel a nádor ve-

zette Hétszemélyes Tábla megfellebbezhetetlen bírói testülete. Döntésük után csak a királyi kegyelem jöhetett számításba.

Nemcsak a francia polgárok, Európa lakói is belefáradtak már „a *guillotine gyáripari működtetésébe*”; a király és királyné cirkuszi mutatványának szánt vérontásába; a perverz elméknek a királynéra és a hat-hétéves fiára fogott egymással történő szexuális fajtalankodásába.

A józan megfontolás és a moralitás csíráit is kiírtó jakobinusok szabad utat nyitottak az esztelen öldöklés és bizonyíthatatlan gyanúsítgatások előtt. Belehergelték magukat a gátlástalan kölcsönös önpusztításba. Annyi „*humoruk*” maradt még, hogy a szélsőségeiket elnevezték „*veszettekknek*”.

A franciaországi vérengzéshez hasonlítva, a magyarországi radikálisok és szélsőséges baloldaliak százalmas kisstílűsége utal, hogy egy „*királyi besúgó*” által gerjesztett bírósági eljárás végkifejletét formáló katolikus szerzetest választottak a mozgalmukat történelembe emelő hősnek. A jakobinusok vezetői a francia kispolgárságból – kiskereskedőkből, apró manufaktúrák tulajdonosaiból, ambiciózus értelmiségiekből toborzódtak. Mozgalmukat szélsőségesen balra toló tömegbázisuk pedig a munkájukat vesztett külvárosi lakosokból, a falvakból Párizsba özönlő, talajt vesztett proletárrá *pauperizálódott* falusi tömegekből verbuválódott. Magyarországon – a perbe idézett – inkább humán, mint technikai és reál tudományokban jártas közszolga világjobbító kíváncsiskodása, tájékozódni akarása sodrot szellemi kalandba félszáznyi törvényhatósági és kincstári tisztviselőt, a megyei és országos közhivatalokban maguknak és családjuknak megélhetést kereső jurátust, írnokot, jozefinista eszméssel ismerkedő, szociális érzékenységgel is megáldott világjobbító szándékú embert. Mögéjük csak Martinovics képtelenséget vizionáló fantáziája vizionált százezer felfegyverzett pártfogót.

Maga az elnevezés – jakobinus összeesküvés – a perbefogottakra alkalmazva inkább pejoratív minősítés, gúnyos ráfogás, mintsem a lényegét visszaadó fogalom. Egy nagy felkészültségű, világjárt szélhámós a maga fontosságát legendává növelő füllenéseivel a végzetesen jellemtelen életcélját szándékozott megvalósítani. A szabadságra vágyó naiv hivatalnokokat a titkok divatos misztériumába csalta, hogy a besúgásaira éhes udvari köröknek legyen majd mit mesélnie. Félszáznyi perbefogott rászedése – ha hét halálos áldozatot, felmérhetetlen szenvedést, több korai halált, és a benne résztvevők lelki traumáját, öngyilkosságát, a pert és a büntetést túlélők életük végéig szorongató öngizolását nem kényszerítette volna ki, – fanyar humoron túl legfeljebb a hiábavalóság háryjánosi derűjét honosíthatta volna meg a magyar történelemben. Így azonban önmaga csapdájába is belegabalyodva – különösen a forradalom második, magasztosabbnak szánt, „lépcsőjének” csikorgó frázisa – üres szólamon kívül alig mondott valamit az összeesküvőnek és az érdeklődőnek. Lengő, történelmietlen gondolatokat, amik sem a társadalom jobbítását, sem a struktúrájának korszerűsítését, sem az államigazgatás modernizálását, sem a műveltség terjedését nem segíthették elő. Legfeljebb életképtelen ábrándvilágot, létidegen fantazmagóriát táplálhattak volna a hiszékeny lelkekben. Hasonlóan naiv, megvalósíthatatlan történelmi jelenségekre – a fogalommal nem élt Taxner-Tóth Ernő – találták ki a francia és spanyol

történések a vakvágányra futott zenebonákra, rendbontásokra a *primitív forradalmiság* terminológiáját.

A könyv – Petőfitől idézett *Vérmező* címe – találoan utal a rászédett áldozatokra. Ennek ellenére, máig őrzi ez a helynév azt az ellentmondást – az utókor lelkesedését és közönyét –, ami körbelengte és lengi mindmáig ennek a kivégzés-sorozatnak a színterét. Ugyanakkor idézi a kivégzettek tragikusan megalázott, és az értelmetlen csábításnak a sírgödrébe hullatott elbukását. Az életáldozatok hiábavalóságát. A katarzis helyébe tolakodó megvigasztalhatatlan szomorúságot. Fel kellene ezt az ellentmondást oldani legalább a helynév megfejtésének a forrásokkal igazolható történeti etimológiájával. Az elnevezés megszületésének és első előfordulásainak kronológiai pontosításával. A *Vérmező* név jelentését ugyanis hol sűrűsödő, hol ritkuló homály ködösíti. Arról nem is szólva, hogy az itt 1795-ben ártatlanul kivégzettek többszörösen átpolitizált és naivan erőltetett osztályharcos mártíriumához hozzátapad a hóhérok által korábban kivégzett köztörvényesek – gyilkosok, rablók, erőszakot elkövetők, garázdák – vére hullása is. A szó jelentése az etimológusok szerint harcmező, csatamező. Egymásnak feszülő seregek vére hullásával áztatott térség. A Petőfi verscímben komponálta *Vérmező* hely- vagy határrész név azonban csak részben felel meg ennek az elnevezésnek. A „*mikro térség*” története a 14. századig vezethető vissza. Itt akkortól *Logod falut* és határát érdemes vallatni a nyelvészeknek, és kutatni a régészeknek. Az, hogy *Logod falut* a 16. század közepén – vagy két-három évtizeddel korábban – elpusztították a törökök, tudott dolog. Ez a pusztítás morálisan nem kezdhetett ki az 1795-ben itt kivégzettek szándékát és tájékozódási igényét a 18. század végén kibomló racionalizmus birodalmában.

Miután azonban a budai vár tornyára felkerült a rézből formált holdsarló, és a janicsárok kaszárnyájára a lófarkas lobogó, akkortól a várban élő törökök, és az azokat kiszolgálók itt, a pusztult falu helyén foglaltak maguknak temetőt. A változó idők és erőviszonyok következtében azonban Allah hívei visszahúzódtak a keletre forduló Duna jobb és a nyugatra forduló Maros bal partja mögé. Ekkortól a török temető gondozatlanná és jeltelenné vált sírjain és környékén a várhoz *szolgáló* lovak legeltek. Legelőjük szomszédságában a várhoz robotoló jobbágyok takartak szénát a várparancsnok rendelése szerint. El is nevezték a nagy kiterjedésű mezőt *Generális kaszáló-nak*. Akkoriban volt azonban a térségnek még két alkalmi funkciója is. A budai szabad királyi város tanácsa által, és a várat vigyázó kapitány elnökletével ítélező hadbírószág halála ítélt infámisokat, „*ördögtől való embereket*” itt végezték ki. Itt vertek tanyát a bakók, hóhérok és a segédjeik, a halotthordozókkal együtt. Itt ásták el a kivégzettek tetemét is. Mivel a kivégzések – intő példaként és okulásul – nyilvánosak voltak, a nép ajkán a vár alatti lapos völgyről szólva, gyakran társult egymással a vér és mező szó. Hivatalos nevét azonban a *generális* és a *kaszáló* szavak őrizték. Volt a térnek ennél nemesebb funkciója is. A korabeli puskák és ágyúk lőtávolságnyi messzeségű részét meghagyták védő övezetnek és katonai gyakorlótérnek. A szorgos céhmesterek, a boltjukból ideig-óráig eltávozó kereskedők, az unatkozó jurátusok, a szabadnapos cselédek, a kimenőt kapott inasok, a gardedámok vagy a francia nyelvű társalkodónók őrizte előkelő kisasszonyok a várfalról szemlélhették a huszárok bravúrjait és pará-

déit. Néha-néha szorongó megdöbbenéssel szörnyülködhetnek a hóhérok munkája láttán is. Itt végezték ki a halálra ítélteteket.

1752-ben a városi tanács a mezőn végighúzózó *Ördögárok* vizet gyűjtő, és azt a laposabb részek felé siettető medrét kitisztíttatta. Itt-ott mélyíttette és rendeztette. Parcelláztatta a teret. Meghirdette lakásépítésre azzal a feltétellel, hogy a tulajdonosoknak – felszólítás esetén (várostrom, rablóbanda tanyát verése, egyéb vész) – a „lakházukkal együtt” távozniuk kellett volna a térről. Ezért-e, vagy a török halottaknak és a hóhérok által az örökkévalóságba kényszerített lelkeknek az esetleges visszajárásától borzongva, nem támadt kedve építkezni itt senkinek. Maradt hát a mező legelőnek, szénatermő rétnek, katonai kiképző terepnek. Olykor katonai díszszemlék, lovas parádék színhelyének. No meg továbbra is a hóhérok lak- és munkahelyének.

Miután II. József a halálos ítéletek végrehajtását vér-, fej-, illetve életváltságra módosította, 1780 és 1790 között elmaradtak látványszámba menő kivégzések a Magyar Királyságban is. A budai polgárok, a mesterlegények, kereskedők elszoktak a vér és mező szavak társításától. Munka nélkül lézengtek a hóhérok és a segédek is. Bár 1795. január 8-án már „*a belső városban, a katonai rabház előtt harminc lovas és valamennyivel több gyalogos*” négyyszöget alkotott. Az ítélező hadbíróóság tagjai és egy lelkész a négyyszögbe kísérték néhány titkos szervezkedésen kapott embert. Közöttük Franz Hebenstreit főhadnagyot is. Itt nyilvánosan felolvasták az ítéletüket. A főhadnagyot a hadbíróóság halálra ítélte. Tiszti jelvényeit és ruhadíszzeit letépték, majd a Generális kaszálóra kísérték, és az előre elkészített bitófára – a várfalon kíváncsiskodók szeme láttára – felakasztották. Az ítéletet hadbíróóság hozta. Végrehajtásához a város hóhéranak nem is volt köze. Ez egyébként is II. József uralkodása alatt annyira kijött a mestersége gyakorlásából, hogy 1795 május 20-án a *Generális réten* Sigray gróf nyakára kétszer kellett bárdjával sújtania.

A Sigray gróf nyakán „megbicsaklott bárd” azonban még aznap rátalált a szakma rejtélyeire. Aznap még négy, június 3-án újabb két elítélt „*nyakára irányítva, hibátlanul teljesítette*” a nyelét markoló hóhér akaratát.

Egyébként a magyarság történelmét mozgósító erőként harcba hívó reformkori írók, történészek és politikusok se Martinovicsnak, se a fantáziájában kreált forradalmi társaságai kivégzett tagjainak az emlékét nem hívták segítségül a polgári Magyarország formálásához. A magyar múlt kiaknázhatatlanul gazdag tárházában ugyanis a besúgásaiért királyi kegyekben és bánásmódban részesülő, vitatott jellemű Martinovics helyett egy Európában mellőzhetetlen középkor, és az iszlám civilizáció ellen vívott, majdnem három évszázados harcnak a halált is vállaló hőseit állították inkább csatasorba.

Nem volt az véletlen, hogy az 1848-as forradalom polgárháborúba torkolló periódusának abban a kétségbeesett szakaszában fedezték fel az 1795-ben kivégeztetett áldozatokat, amikor a végletekig fokozható királygyűlöletre is szükség volt. Amikor Horvátországban, Délvidéken és Erdélyben a magyarok ellen zúduló – Bécsből ösztönzött – nemzetiségi népfelkelők és a császárhoz hű ezredek féllégális katonái a civil magyarokat öldösték. Amikor a magyarság történelmi és társadalmi lehetőségét, áldozatvállalásának határait átlépő Kossuth az ország sorsának mérlegelése helyett a magánkarrierjének egyengetését fontosabbnak tartotta. Amikor a reformkor azó-

ta is pótolhatatlan nagyságait – korábbi barátait – Széchenyit, Batthyányt, Deákot, Wesselényit, Szentkirályit, Eötvöst stb. eltávolította a történelem színpadáról. Arany Jánossal szólva: bevette *Nagyidát*. Akkor hívatta elő Vérmezőről a hóhérok ásta sírgödörből Martinovics emlékét. Akkor, amikor a kipróbált hűségű, a csataterek telhetetlen vérégyénét is mérlegelő hadvezéreit – Görgeyt, Klapkát, Mészáros Lázárt, Damjanichot – Dembinszkyért, Percelért, a hadászat titkait nem is sejtő Hatvany-féle gerillavezérek kedvéért háttérbe szorította.

Kellett a lelkesedés. Tudta ezt a Kossuthot mindig kerülő, életét a hazáért és a szabadságért – a naiv jakobinusok módjára – az Erdély széli határrészekre cipelő Petőfi is. A „*magyar jakobinusok*” nyughelyének sikertelen felkutatása után az erdélyi hegyek között csattogó fejszék és szíveket keresztülszűrő lándzsák közé cipelte ígéretes karrierjét és életét Vasvári Pál is. A márciusi ifjak közül többen is elindultak a budai vár alatt hosszan elnyúló *Generális rétre* a hősök, a nem is ismert Martinovics sírját felkeresni.

A forradalom és szabadságharc mámorában fürdő, a romantikus hevülettől a szabadság és a revolúció szimbólumává szublimálódott ifjak 1848 augusztusától keresték az áldozatok, közöttük Martinovics sírját is. Élükre a később Bem segédtsírtjének elszegődő, már a *Respublika* című versét is publikáló Petőfi állt. Szomorú mentség és (egyben intés is), hogy ő is, és társa a forradalmi radikalizmusban – Vasvári Pál is – az életük feláldozásával hitelesítették a magyar valóság fölé emelkedő vállalásukat: Mielőtt sírokat kutatni, majd Erdélybe a harcmezőre indultak volna, Petőfi megírta a *Vérmező* című versét: A nyakukat szegték. A vérmezőn. Budán / Mind az öt elvérzett egy nap egymásután. / ... / Május hónapja volt, hajnal volt az égen, // Rózsa a kertekben, vér a vesztőhelyen. / Szabadságért elhullt dicső áldozatok, / Hol vannak, hol vannak a sírjaitok? / Hová temettek el? Szent hamvaitokat / Hol találjuk meg, hogy tiszteljük azokat? / Olyan sokáig volt átkozott nevetek, / Megemlíteni sem volt szabad benneteket, / De már annak vége... megadhatjuk a bért, / Áldozhatunk könnyet a kiontott véreért!

Nem lehet kizárni a lehetőségek közül, hogy Petőfi verse is ösztönözte Fraknói Vilmost, hogy amikor a Királyi Táblát polgári bírósággá szervezték, és az addig titkos peranyagokat kutathatóvá tették, nézzen szembe a kivégzettekkel. Lelkiismeretes kutató lévén, három monográfiában foglalkozott Martinovics életével és az általa szervezett összeesküvéssel. 1881-ben a Királyi Táblán lefolyt per iratanyagát dolgozta fel. Majd „*az istentagadó elveket hirdető*” Martinovics egyik munkáját elemezte. Végül az említett két munka forrásbázisát egészítette ki a Hétszemélyes Táblán folyó per iratanyagából szerezhető ismeretekkel. Ezekből bontotta ki 1921-ben a Martinovics *jellemében mindmáig legmélyebbre ásó életrajzát*.

Az 1881-ben megjelent *Martinovics és társainak összeesküvése* című könyve eljutott Kossuthhoz is. Olvasta? Tanulmányozta? Csak annyi bizonyos, hogy – tudományos érvek helyett – illegitim módon visszavett kormányzóelnöki tekintélyével nekirontott Fraknóinak. Kioktatta a történészt. Mondanivalójának lényege, hogy egy olyan forradalmár, mint a mártíriumot vállaló Martinovics, nem lehetett olyan zilált akaratú és jellemében annyira gyenge, ingadozó, mint amilyennek monográfiájában Fraknói ábrázolta.

A Martinovics szervezte összeesküvés körüli per azóta is folyik. Azok a diktatúrát kedvelő hadakozók, gerillák és terroristák, akik harcaik során nincsenek tekintettel a moralitásra, és úgy vélik, sem humánus, sem etikum nem szabhat határt győzelmi vágyaiknak, azok nagy forradalmárnak tartják. Akik szerint önmagával együtt hét embert ok nélkül hóhérbárd alá juttatott; két embert öngyilkosságba kergetett; ketőnek a korai halálát okozta; húsznál többnek súlyos börtönbüntetést kellett miatta szenvedniük, azok méltánylást alig érdemlő felelőtlenséggel vádolják. A legendyhebb megítélés szerint is önző szélhámos volt, aki a karrierjének kiteljesítése céljából minden és mindenkin átgázolt.

Hiába dolgoztak autentikus forrásokból Fraknói, Szekfű, Mályusz, hogy néhány történészt említsünk Taxner-Tóth Ernő teljesítményének védelmében. Hiába ütköztette az irodalmár a hazai közgondolkodás és közállapot akkor feltárulkozó lehetőségeivel és mozgástörvényeivel Martinovics primitív forradalmiságát, hóbortos, mások életét nem kímélő ambícióit. Hiába szembesítette a káték gondolattörténeti tartalmát és a Martinovics-féle mozgalmat a korabeli európai eszmeáramlatokkal. A józan mérlegelést már Fraknói első témába vágó munkájának megszületését követően elátkozták a Galilei kör és a Népszava emberi életet semmibe vevő propagandistái. Húszoldalas füzetben dobolták a véres erőszak szükségességét. „*Látnivaló – írták –, hogy a szocialista történetírónak nagy munkája lesz: ki kell söpörnie a magyar történelemből a királyok, a hadvezérek, a nagyurak nyüzsgő seregét, egyéni, családi érdekekért vívott háborúk leírásait... Mindent, amiből a múltat hamisítják, hogy megfertőzzék, hazugsággal utassák át az életet, a jelent, a jövőt... Nekünk, szocialistáknak válik kötelességünkké megvédeni a halottrablók ellen a magyar jakobinusok igaz emlékezetét.*”

A történelem fintora 1919 márciusában rövidebb időre, majd 1947-től 1990 április-májusáig a Martinovicsot védő és utánzó szocialisták kezére játszotta a hatalmat. Kun Béla és Szamuely Tibor, a kettős állampolgárságú Rákosi, Gerő, Farkas és Révai, majd a vörös hadsereg tankjaival Budapestet elfoglaló Kádár tettelesen is megkísérelték „*egyéni érdekből a történelem színpadáról kisöpörni a magyar nemzetet.*”

Taxner-Tóth Ernő direktben nem foglalt állást se Martinovics mellett, se ellene. Csak Martinovics és társai sorsának, jellemüknek és készségüknek hiteles történetét vázolta fel, immár hazai és európai látószögéből. Ha valamit ráfoghatnak a Népszava és a hajdani Galilei Kör célkitűzéseiretől rajongók, csupán annyi: „*emberközpontú történelemszemlélet és látásmód „fertőzte meg” a könyvét!*” De hát az emberirtáson kívül mire másra való az emberközpontúság hiányában szenvedő történelem?